

Mustafa MUHAREMOVIĆ

Medžlis Islamske zajednice Zvornik

ZVORNIK I OKOLINA U SREDNJEM VIJEKU

Abstrakt: Srednjovjekovna historija Bosne i Hercegovine, pa i grada Zvornika nije u potpunosti rasvijetljena. Pisanih izvori historijski period su skromni, a prostor još uvijek nije dovoljno arheološki istražen.

Grad Zvornik se nalazi na čvorištu cesta koje su još od antike spajale primorske gradove prema Panoniji (Sirmijumu), bogatim nalazištima ruda (Domavija – Srebrenica i rudnika na području današnje Srbije). Ovim cestama su karavane transpotovale robe u srednjem vijeku.

Manjak pisanih izvora nije bio razlog da se prošlost Zvornika ne istražuje. Njegov strateški značaj, postojanje utvrđenog grada, podgrađa, brojnih ostataka materijalne kulture, te blizina rudonosne Srebrenice su uticali na njegov spomen u historijskim izvorima. Dubrovački arhiv, te historiografija Bosne i Hercegovine i Srbije ponudila je dosta podataka. Rasprave Đoke Mazalića, Desanke Kovačević, Edina Mutapčića su doprinijele rekonstrukciji prošlosti ovog grada. Svakako da historije srednjovjekovne bosanske države Sime Ćirkovića, Vladimra Ćorovića, Nade Klaić i drugih u značajnoj mjeri daju doprinos poznavanju historije Zvornika. Radovi Marka Vege, Hamdije Kreševljakovića i Husrefa Redžića o utvrđenim gradovima takođe daju vrijedne podatke gradu o Zvorniku. Naslovi koji tretiraju privredni razvoj srednjovjekovne Bosne Desanke Kovačević i Mihaila Dančića daju obilje podataka o Zvorniku i njegovim upravljačima.

Potrebno je skrenuti pažnju na vrijedan doprinos autora Mehmeda Hudovića, Dževada Tosunbegovića, a posebno Alije Uzunovića koji su svojim knjigama učinili da se o prošlosti Zvornika i njegovoj okolini više sazna. Uprkos navedenom, rasvetljavanju bogate historije srednjovjekovnog Zvornika može se još doprinijeti.

Rad „Zvornik i okolina u srednjem vijeku“ će tretirati neka od pitanja iz njegove bogate prošlosti. U dijelu o gradu Zvorniku se raspravlja o pitanju porijekla njegova naziva i vremena nastanka. Zvornička tvrđava je jedno od značajnih graditeljskih vrijednosti Bosne i Hercegovine, ali i mjesto privredne aktivnosti u prvim desetljećima XV stoljeća, te se i ova pitanja razmatraju.

Političke prilike Zvornika i njegove okoline su bile uslovljenje regionalnim događajima. Važan period u srednjovjekovne historije Zvornika, doprinos u političkim i drugim događajima dali su članovi porodice Zlatonosović.

U trećem dijelu rada ukratko je predstavljena okolina Zvornika sa najvažnijim ostacima materijalne kulture, sa posebnim osvrtom na utvrđeni grad Kušlat i njegovo podgrađe.

Ključne riječi: Zvornik, Zvornička tvrđava, porodica Zlatonosović, Kušlat.

1. Grad Zvornik

Zvornik je grad koji se nalazi na veoma povoljnom položaju pored rijeke Drine, na njenom izlasku iz bosanskih brda i planina u ravničarski i aluvijalni dio. Brdski prostor je bio izdašan vodenim izvorištima i tokovima, obrastao šumom i bogat divljači. U ravničarskom dijelu bili su povoljni uslovi za razvoj poljoprivrede. Sve ovo je uticalo na razvoj života i bogate tragove ljudskog djelovanja u prošlosti.

Zvornik je poznat kao srednjovjekovna tvrđava na uzvišenju iznad rijeke Drine, a ispod kojeg se razvilo podgrađe (Podzvornik, Subsuoich). Osim utvrđenog grada Zvornika (Zvonika) i njegova podgrađa, i u njegovoj okolini ostali su tragovi života iz srednjeg vijeka. Otkrivena su čak 64 srednjovjekovna arheološka nalazišta na području Zvornika.¹ Ova bogata nalazišta popunjavaju prazninu koji ne donose pisani izvori.

1.1. Naziv grada

Prvobitni naziv za današnji Zvornik je Zvonik. Oko godine njegova prvog spominjanja u pisanim izvorima postoje mimoiloženja u našoj historiografiji. Naime Alija Uzunović² i Desanka Kovačević³ u knjizi „Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države“ navode da je to 1410. , dok Marko Vego⁴, Mehmed Hudović i Edin Mutapčić⁵ i drugi navode da je to 1412. godina. No bez obzira na navedeno svi se slažu da je Zvornik nastao zatno ranije, ali su ga zaobišle značajne ličnosti ili događaji, te nije zabilježen u zapisima. Đoko Mazalić smatra da je grad nastao vjerovatno u prvoj polovini XIV stoljeća dovodeći u vezu sa porodicom Zlatonosović koji su bili gospodari Zvornika.⁶

Takođe postoje i različita mišljenja po pitanju nastanka njegova imena. Većina autora daje prednost mišljenju da je naziv grada nastao po zvoniku.

¹ *Arheološki leksikon II tom – arheološka nalazišta regija 1-13*, Sarajevo, 1988. str. 80-99.

² Alija Uzunović, *Zvornik – historijska monografija*, Tuzla, 2010., str. 19.

³ Desanka Kovačević - Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978. str. 58.

⁴ Vego Marko, *Naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1957. str. 142.

⁵ Dr. sc. Edin Mutapčić, *Zvornik i okolina u srednjem vijeku upravno-političke prilike, Zbornik radova Zvornik kroz stoljeća*, Zvornik, 2012. str. 13.

⁶ Đoko Mazalić, *Zvonik (Zvornik) stari grad na Drini, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, sveska X*, Sarajevo, 1955. str. 77

„Svoje ime grad je mogao da dobije po nekom usamljenom zvoniku kakve porušene crkve koja je stajala na mjestu današnjeg gradskog prostora gornjeg grada ili u njegovoj neposrednoj blizini. Zvonik je morao biti viđen s mnogo strana i iz veće daljine te je tako, služeći okolnom stanovništvu kao objekat za orijentaciju dao ime mjestu na kom se nalazio pa i gradu koji je tu podignut.“⁷ Pretpostavka je da se radi o crkvi iz XII ili XIII stoljeća koju bi mogli sagraditi Mađari koji su vladali ovim područjem u navedenom periodu, Đoko Mazalić smatra da je crkva bila napuštena i ostao usamljeni zvonik.⁸

Postoji mišljenje da ime „Zvornik“ potiče od riječi „izvor“ po izvorima pitke vode oko kojih se formiralo naselje. Zvornik zaista obiluje izvorima pitke vode koji se slijevaju u rijeku Drinu.⁹

Treće mišljenje o porijeklu imena Zvornik se očuvalo u narodnoj predaji koju navodi Đuro Mazalić: „Čuo sam u Zvorniku da je stari Zvornik dobio ime po tome što teren na kome je podignut, kad se gleda iz Malog Zvornika, ima oblik zvona.“¹⁰

U nedostatku pisanih izvora za ranu historiju grada Zvornika postoje određene dileme o datiranju njegova nastanka i porijekla samog imena. Kontinuitet života još od prahistorije i antike vodi ka zaključku da je utvrđeni grad Zvornik stariji od prvog spominjanja u pisanim izvorima. Pisani izvorni se vežu za 1410. godinu. Vjerovatno da je dilema oko godine nastala prema mišljenju već navedenog stava K. Jiričeka, ali i navoda o prvom spominjanju od strane Dubrovčana 1412. godine u radu Desanke Kovačević¹¹

Teorije po pitanju imena Zvornika, a prema postojećim dokazima najbliža je svakako ona koja govori da je naziv nastao na osnovu zvonika, jer se u svim srednjovjekovnim izvorima ovaj grad naziva ovim imenom.

1.2 Srednjovjekovna tvrđava

Utvrđiti godinu početka gradnje zvorničke tvrđave je nemoguće na osnovu dostupnih izvora i podataka. Isto tako je teško odrediti faze njegove gradnje kroz bogatu prošlost. Strateški položaj Zvornika je neupitan, a u periodu kada o njemu postoje pisani izvori već je bio važna cestovna raskrsnica, prometan trg i utvrđeni grad.

Prahistorijski i antički arheološki nalazi upućuju na bogatstvo ljudskog djelovanja na ovom području. Otkriveno je nekoliko gradina i utvrda u neposrednoj blizini Zvornika. Najbliži lokalitet je u naselju Divič: „06,75 Divič, Zvornik. Ostaci zidova i ulomak žrtvenika s posvetom Jupiteru. Manje utvrđenje

⁷ Đ. Mazalić, *isto*, str. 76.

⁸ Đ. Mazalić, *isto*, str. 77.

⁹ A. Uzunović, *nav. djelo* str. 21. ; Ovo mišljenje se danas njeguje i podupire kroz pjevačko društvo „Izvornik“ koje djeluje u gradu Zvorniku.

¹⁰ Đoko Mazalić, *nav. rad* str.77

¹¹ Desanka Kovačević Kojić, Zvonik (Zvornik) u srednjem vijeku, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine XVI*, Sarajevo, 1965. str. 20. i Desanka Kovačević Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV i XV vijek)*, Beograd, 2007. str. 26.

iz vremena kasne antike.¹² O kontinuitetu postojanja utvrđenog grada je teško govoriti, ali nesumljivo je da ima svoju dugu historiju. Prema historiografskoj literaturi, Zvornik kao fortifikacijski objekat se vezuje za porodicu Zlatonosović i prvu polovinu XIV stoljeća. Postoji mišljenje da bi gradnja mogla početi još krajem XII stoljeća, te da su ga podigli bosanski feudanci ili Mađari.¹³

Današnja tvrđava se dijeli na gornji, srednji i donji grad. Gornji i srednji grad su iz srednjovjekovnog perioda, a donji grad je izgrađen u vrijeme Osmanlija. „Najstariji dio grada je srednji, sa kulom visokom preko 20 metara i obujma preko 50 m, opasan četvrtastim oborom, pristupnim samo sa zapada. Ovaj dio datira iz perioda Zlatonosovića kada je Zvornik bio utvrđeni dvor. Četvrtasta kula dobila je polukružno pojačanje u doba despota Đurađa poslije 1433. godine.“¹⁴ S obzirom na to da je despot Đurađ Branković kratko vladao ovim gradom, a njegov doprinos je jedna kula, neopravdano je ovaj grad isključivo vezati za njegovo vrijeme i „prokletu Jerinju“¹⁵. Tvrđava se gradila i dograđivala stotinama godina i sve minule generacije su dale svoj doprinos.¹⁶ Zvornički grad je imao dvostruku ulogu i to odbrambenu i rezidencijalnu. Zbog svoje strateške važnosti zvornički grad je utvrđivan u kontinuitetu. Tako „gornji grad, danas dug 185 m i prosječno širok 35 m, podignut je u vrijeme vatrenog oružja, prije 1433, na dominantnoj zaravni krševitog masiva. „Zbog prelaza preko Drine imao je Zvornik u srednjem vijeku kao i kasnije veliku važnost. Podgrađe je prije turske okupacije, a i kasnije bilo spojeno kulama i zidinama s glavnom kulom, što je stajala na 407 m visokom Velavniku“¹⁷. Bilo je to utvrđenje s kulom izduženog pravougaonog oblika, povezano sa starim gradom uskim prolazom zaštićenim zidovima. Sa sjeverne i južne strane imao je manje otvorene bastione. Grad se spominje u vrijeme opsade Matijaša Korvina.¹⁸ Grad je imao sve potrebno za dugu opsadu, a zabilježeno je da su Dubrovčani (1428.) slali svoje majstore da izgrade cisternu. Tokom osade od strane ugarske vojske (1463.), a i drugih tokom osmanske uprave, pokazala se odbrambena snaga grada Zvornika, pa je razumljiv sljedeći zaključak Đoke Mazalića: „Samo je Zvornik svoju ulogu časnije odigrao od Jajca, jer je izdržao dva stoleća pod teškim udarcima premoćnih snaga“¹⁹.

Vrijednost grada Zvornika kao kulturno-historijskog dobra je prepoznat. Cjelina utvrđenog grada je stavljena na popis Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine. Komisija je na sjednici održanoj od 3. do 9. maja 2005. godine donijela odluku da graditeljska cjelina - Stari grad

¹² *Arheološki leksikon II...* str. 95.; U blizini ovog lokaliteta bi mogla biti administrativna crta rimskih provincija Dalmacije i Panonije.

¹³ Mehmed Hudović, *Zvornik slike i bilješke iz prošlosti*, Tuzla, 1991., str. 12.

¹⁴ Husref Redžić, *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2009. str. 228.

¹⁵ Legendu o proklesoj Jerini navode: A. Uzunović, nav. djelo, str. 34-35. i Mehmed Hudović, *nav. djelo*, str. 10.

¹⁶ Službeni naziv tvrđave je Đurđevgrad

¹⁷ Hamdija Kreševljaković, *Stari bosanski gradovi*, Sarajevo 1978., str. 14.

¹⁸ Husref Redžić, *nav. djelo*, str. 228.; Vladimir Ćorović, *Historija Bosne*, Beograd, 1940. str. 572-573.

¹⁹ Đ. Mazalić, *nav. djelo*, str. 74.

Zvornik bude proglašen nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.²⁰ Ukoliko se bude vodilo računa o provođenju ove odluke i brizi lokalne zajednice, grad će biti očuvan za nova pokoljenja, a istraživači će imati mogućnost pobliže rekonstruirati njegovu prošlost.

1.1. Privredni razvoj

Ispod zvorničke tvrđave postupno se razvijalo podgrađe. Naselje je imalo povoljan komunikacijski položaj, jer je bio raskrsnica puteva. Put dolinom rijeke Drine se kod Zvornika ukrštao sa putevima iz doline Spreče prema području Kolubare. Kroz Zvornik se putovalo iz Dubrovnika za Zapadnu Srbiju i dalje na istok do Beograda, Prištine i Rudnika, zatim na sjever prema Iloku i Ugarskoj. „Preporod bosanske privrede u prvoj polovini XIV veka imao je jednu dalju veoma važnu posljedicu: pojavu gradova u srednjovekovnoj Bosni.“²¹ Položaj je uticao da se u Zvorniku razvije trgovište, a potom je naseljena jaka dubrovačka kolonija. U Zvorniku se okupljaju trgovci iz obližnjih dubrovačkih kolonija.²² Poseban razvoj Zvornik je doživio u drugoj i trećoj deceniji XV stoljeća. Osim komunikacijskog središta na razvoj Zvornika su uticale političke prilike u vezi Srebrenice. Naime nakon što je Srebrenica od strane mađarskog kralja Sigismunda predata u posjed srpskog despota Stefana Lazarevića (1411.), Zvornik se sve više spominje u dubrovačkim izvorima i preuzima primat u ekonomskim poslovima na ovom prostoru.

Dubrovačka kolonija koja se spominje prvi puta 1412. godine je sve do 1430. dala doprinos razvoju podgrađa Zvornika i privrednih aktivnosti koje su uticale na njegov razvoj. Kolonija Dubrovčana je vremenom rasla i dostigla respektabilnu brojnost i organizaciju. Dušanka Kovačević Kojić temeljito je analizirala ovo pitanje.²³ Iz analize se može zaključiti da je broj Dubrovčana rastao od 1415. do 1428., kada dolazi do stagnacije. Takođe se može konstatovati da su bili veoma pokretljivi, jer se neki od njih nalaze i drugim bosanskim gradovima. Posebna je veza Zvornika i Srebrenice, jer se veliki broj Dubrovčana vezuje za oba grada, mada je Srebrenica zbog rudnog bogatstva bila važniji centar. Međutim, Zvornik je bio i uvozni i izvozni centar. Uvozna i izvozna roba je dosta raznovrsna za tadašnje vrijeme. „Uvoz preko Zvornika kretao se preko Glasinca. To su u prvom redu bile tkanine, a zatim mrčarije i druga roba. U pogledu uvoza posebno je zanimljiv sadržaj jedne isporuke, u kojoj se pored raznih vrsta tkanina, pominju viljuške, kašike, noževi, pojasevi, dugmad, oprema za konje, oružje, šafran, dijelove odjeće itd.“²⁴ Dubrovčani su uzimali u zakup carine u rudnicima i trgovima, pa je moguće da su bili zakupci u

²⁰ *Službeni glasnik BiH, broj 84/05*

²¹ Sima Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd, 1964. str. 98.

²² D. Kovačević, *Zvonik*, str. 27-28.

²³ D. Kovačević, *Zvonik*, str. 20-26.

²⁴ D. Kovačević, *Zvonik*, str. 29.

Zvorniku²⁵. S obzirom na postojanje trgovišta, te promet roba preko Zvornika vjerovatno se to desilo u ovom mjestu. Ovaj oblik privrede je bio veoma unosan u srednjovjekovnoj Bosni.

Blizina Srebrenice i prisustvo nekih Dubrovčana u oba mjesta ukazuje na međusobni uticaj rudarske Srebrenice i trgovačkog Zvornika. Desanka Kovačević konstatuje: „Rudarska proizvodnja imala je presudan značaj za cjelokupnu privredu srednjovjekovne Bosne. Rudarski proizvodi, naročito srebro izmijenili su strukturu bosanske privrede i bili odlučujući činilac u njenom razvoju.“²⁶ Izvoz srebra je iz Zvornika išao prema Dubrovniku, a preko njega u druge dijelove Evrope, te na sjever u Ugarsku.

Očigledno da je ovo historijski period srednjovjekovne bosanske države i grada Zvornika imao jaku ekonomsku osnovu, koja je bila posljedica ukupnog uspona bosanske privrede prvih decenija XIV stoljeća. Vjerovatno se u vlastelinskim krugovima koristila „luksuzna“ roba, a nabavljana od dubrovačkih trgovaca. Vremenom su domaći trgovci postali važan činilac u prvoj polovini XV stoljeća i to posebno na trgovima Istočne Bosne.²⁷ Trgovina je u ovom periodu imala značajan porast iako je politička situacija bila komplikovana zbog prisustva Mađara i Osmanlija.

Srednjovjekovni gradovi su imali posebne trgove, tako i Zvornik. Na osnovu dostupnih izvora nije moguće odrediti njegovu lokaciju i veličinu. Vjerovatno se nalazio u blizini utvrđenog grada i crkve. „Dubrovački izvori pominju „vratnice“ predgrađa, franjevački manastir, crkvu sv. Marije²⁸, kuće Dubrovčana i vinograde. Čitavo naselje je bilo prilično razvijeno, s obzirom na veličinu dubrovačke naseobine.“²⁹ Ova dva lokaliteta međusobno nisu udaljena, a najstariji urbani dio Zvornika upravo se nalazi na ovom prostoru. O postojanju trgovinskih radnji takođe ne postoje nikakvi izvori. Podatak o postojanju „vratnica“ podgrađa, te prisustvo zanatlija ukazuje da su postojale nepokretne radnje u kojima se trgovalo i proizvodili zanatski proizvodi. Zvorniku je priličilo i da ima objekte poput svratišta i gostionica za putnike. Ovo je bio grad kroz kojeg su prolazili ljudi i roba iz raznih pravaca i sredina. Za potvrdu ovih navoda je potrebno izvršiti temeljita arheološka istraživanja.

Poslije 1432. dubrovačka kolonija se raseljava u Srebrenicu i druge privredne centre u Podrinju.

²⁵ U srednjem vijeku nisu postojale granične carine, nego se carina naplaćivala na trgovištu i to na onu robu koja je bila predmet prodaje. Ako se roba izvozila na posljednjem trgu se naplaćivala carina na svu robu.

²⁶ Desanka Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo, 1961. str. 157.

²⁷ D. Kovačević, *Trgovina*, str. 132.

²⁸ Ostaci ove crkve su i sada nalaze u naselju Fetija (Fethija) u Zvorniku. Međutim, kao i neki drugi drugi ostaci materijalne kulture zbog nebrige propadaju.

²⁹ D. Kovačević, *Gradski život*, str. 43.

2. Političke prilike Zvornika i okoline

Zvornik je tokom svoje srednjovjekovne historije dijelio sudbinu Bosne. Radi se o pograničnom gradu koji je u više navrata bio na udaru susjednih država i sila čije su vojske nadirale na bosansku teritoriju. Prema dostupnim podacima Zvornik je u sastavu bosanske države u vrijeme Bana Kulina (1180-1204), iza 1180, kada se Bosna ...“prostirala od Drine do Grmeča sa oblastima Bosnom, Usorom, Soli i Donjim krajima oko Sane.“³⁰

2.1. Politički položaj Zvornika u srednjem vijeku

Jačanjem bosanske države i pojavom Crkve bosanske uslijedio je pritisak na Bosnu od njenih susjeda. Mađari su imali najveći uticaj i gospodarstvo na ovom prostoru. U vrijeme bana Ninoslava (1232-1250.), ugarski kralj Bela IV upraviteljem Usore i Soli³¹, moguće i zvorničkog kraja postavio za upravitelja svog zeta Rastislava Mihailovića. Slično je bilo i u kasnijem periodu kada je ugarski dvor postavljao sebi pouzdane ljude da štite njihove interese u području Zvornika.³² te su oblasti Usore i Soli dodijeljeni od strane ugarske kraljice Jelisavete 1284. kralju Dragutinu iz loze Nemanjića. On je bio kraljičin zet i vladao je kao „sremski kralj“. Za vrijeme svog upravljanja ovim krajevima radio je na preobraćanju stanovništva iz Crkve bosanske u pravoslavlje.³³ Prema ovim navodima područje Zvornika je teritorijalno moglo biti pod njegovom upravom. Ovom stavu se protivi Nada Kalaić „*Mogli bismo pretpostaviti da je Prijezda 1233. g. bosanski ban, kad se takvom zaključku ne bi protivile dvije činjenice: prva, da Ninoslav nosi naslov velikog bana i da je izvan granica svojezemlje također smatran bosanskim banom i druga, da se prema podacima jedne isprave iz 1240. g. Prijezda također naziva banom! Kako ne mogu biti u isto vrijeme dva bosanska bana, valja Prijezdinu banovinu tražiti negdje drugdje, a ne u »klasičnoj Bosni«.* Vidjet ćemo kasnije da se može opravdati pretpostavka da je Prijezda I – usorski ban!“³⁴ Ovo pitanje nije do kraja razjašnjeno.

Predmet ovog rada nije analiza historijskih izvora i činjenica po pitanju državnosti srednjovjekovne bosanske države, ali propitivanje ustaljenih stavova u historiografiji se ne može zaobići. Ovim se osporava stav Sime Ćirkovića i drugih historiografa po pitanju da je oblast Usore i Soli računajući i Zvornik u većem dijelu srednjeg vijeka bilo pod upravom Ugarske. Ova teza se može osnažiti i činjenicom da su Zlatonosovići imali veoma aktivnu i ravnopravnu

³⁰ Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2003. str. 66.

³¹ Više o prostoru Usore vidjeti: Jelena Mrgić, Župe i naselja „zemlje“ Usore, *Jugoslavenski istorijski časopis*, godina XXXIII br. 1-2, Beograd, 2000. Str. 27-42.

³² Đ. Mazalić, *nav. djelo*, str. 78.

³³ Sima Ćirković, *nav. djelo*, str. 75.; Kćerka kralja Dragutina Jelisaveta bila udata za sina bana Prijezde, kasnijeg bosanskog bana Stjepana I čime su se Kotromanjići i Nemanjići orodili.

³⁴ Nada Kalić, *Srednjovjekovna Bosna – politički položaj bosanskih vladara do tvrtkove krunidbe (1377)*, Zagreb, 1994. str. 131.

ulogu u bosanskim događajima početkom XV stoljeća.

Područje Zvornika je bilo pod upravom bosanskog bana Stjepana II Kotromanića (1322-1353), koji je proširio povratio ranije izgubljene teritorijem. Ujedinió je sve od Usore i Drine do Cetine, Vrbasa i Sane, ojačao vojsku i sredio unutarnje odnose nametnuvši svoj banski autoritet.³⁵ „Upadljivo da je Ban Stjepan II prvi put javio sa titulom „gospodina Usore i Soli“ u proljeće 1324....“³⁶ Stabilitnost Bosne, a samim tim i Zvornika je trajala do smrti kralja Tvrtka I Kotromanića (1391).

Nakon ovog zlatnog perioda bosanskse prošlosti uslijedili su sukobi među velikašima i česte smjene vladara. Sve je to doprinijelo slaboj centralnoj vlasti i uplitanju Mađarske, Srpske despotovine, a potom i Osmanlija koji sve više utiču na bosanske događaje. Godine 1415. kod Doboja je došlo do sukoba mađarske i vojske bosanskih prvaka potpomognutih osmanskim trupama. Osmanlije su 1426. Upali u Bosnu, a najviše je „stradala oblast Zlatonosovića Usora i dolina Spreče do Zvornika.“³⁷

„U toku 1432-1433. Poslije sukoba između despota Đorđa Brankovića i bosanskog kralja Tvrtka II, Zvornik je prešao u srpske ruke i u sastavu despotovine ostao skoro sve do njenog pada“³⁸ Zvornik je naposlijeku pred sam pad pod osmansku vlasti i nestanak despotovine (1459.) bio pod vlašću bosanskih vladara. Osmalije su ga zauzele 1460., kada je ušao u sastav Smederevskog snadžaka.

2.2. *Porodica Zlatonosović*

Prema dostupnim podacima srednjovjekovni gospodari grada Zvornika dugo su bili Zlatonosovići. Aktivnu političku ulogu imali su u vrijeme svakolikog jačanja bosanske države. „Zlatonosovići su već u drugoj polovini XIV stoleća istaknuta vlasteoska porodica. Jedna kći Vukca Hrvatinića, a sestra moćnog Hrvoja Vučkicića, bila je udata za jednog od Zlatonosovića čije nam ime nije poznato“³⁹ Oni se spominju još od 1389., ali ne možemo potvrditi da su tada upravljali ovim gradom. U jednoj povelji iz 1400 godine navodi se vojvoda Vukomir Zlatonosović sa posjedima uz Drinu, kao svjedok „od Usore“.⁴⁰ „Vojvoda Vukmir i knez Vukašin tražili su od Dubrovčana 1403. da se oni zauzmu za njihova sva bratučeda. Vlada i Vuka, koje su Turci zarobili još u Kosovskom boju, ne bi li ih kako oslobodili ropstva“⁴¹ Međutim, u narednom periodu oni se spominju u vezi sa Zvornikom, pa se može zaključiti da su krajem XIV stoljeća bili ugledni. Njihovi posjedi su bili dosta veliki i graničili na

³⁵ V. Ćorović, nav. djelo str. 274-275.; Vidjeti M. Imamović, nav. djelo, str. 73; Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo, 2001. str. 27.

³⁶ S. Ćirković, nav. djelo, str. 89.

³⁷ V. Ćorović, nav. djelo, str. 434.

³⁸ S. Kovačević, *Zvornik*, str. 19.; E. Mutapčić, nav. rad, str. 22-23.

³⁹ M. Dančić, *Za istoriju rudarstva u srednjovjekovnoj Srbiji i Bosni I deo*, Beograd, 1955. str. 38.

⁴⁰ M. Dančić, *isto*, str. 32-33.

⁴¹ Vidjeti Đ. Mazalić, nav. rad, str. 79.

sjeveru prema posjedima mađarskih feudalaca, a na zapadu i jugu sa imanjima Pavlovića.

Vukmir Zlatonosović bio je jedan od najznačajnijih plemićkih ličnosti Bosne početkom XV stoljeća. Pojavljuje se u svim važnim događajima toga vremena. Nakon uspjeha bosanske vojske kod Doboja 1415. na skupu bosanskih velikana u Kraljevoj Sutjesci među najvažnijom vojvodama pojavljuje se Vukmir Zlatonosović.⁴² Prisutan je prilikom pogibije kneza Pavla Radenovića.⁴³ Izgleda da je vojvoda Vukomir vodio mudru politiku i da je bio uticajan ne samo među bosanskim feudalnim velikašima nego i dalje. Đoko Mazalić primjećuje njihovu mudru politiku u vrijeme čestih sukoba među bosanskim velikašima, pritiska i borbe oko bosanske teritorije od strane Mađara i srpskog despota. „Izgleda da su Zlatonosovići stajali u dobrim odnosima sa ugarskom vlasti, jer sve do svog nestanka nisu bili uznemiravani u svom posedu, no to im nije smetalo da vode svoju politiku u bosanskim stvarima i da utiču na tadašnje prilike i neprilike.“⁴⁴

O Snazi i moći Zlatonosovića u prva tri desetljeća XV stoljeća pokazuje primjer kada Vukašin Zlatonosović 1422. dočekuje dubrovačke izaslanike. Oni traže da se ovi bosanski velikaši zauzmu za njihove interese u Bosni koji su bili ugroženi od strane Mlečana. Tom prilikom iskazano je poštovanje prema vojvodi Vukmiru i knezu Vukašinu. „Pritom su molili vojvodu Vukmira da se na „stanku“ koji planira da sazove bosanski kralj zauzme za njih, zajedno sa drugim usorskim predstavnikom Dragišom Dinjičićem. Obojica su tom prilikom bila čašćena bogatim darovima u suknu. Vijeće umoljenih je odlučilo da im daruje poklone od 400 perpera, što je za te prilike bio, zaista, vrijedan poklon“⁴⁵

U vrijeme Tvrtka II Kotromanića (1404. - 1409.), (1421. - 1433.) i (1435. - 1443) Zlatonosovići su uz Srndalja imali značajnu ulogu, uticali na njega i davali mu podršku. Vukomir se zadnji put spominje 1424. Kao bolesnik za koga Srndalj Hranića interveniše da mu se obezbjede ljekari iz Dubrovnika.⁴⁶ Pretpostavlja se da mu je to bila smrtna bolest, jer se više ne spominje.

Njegov nasljednik stariji brat Vukašin je preuzeo poziciju vojvode. Bio je u prijateljstvu sa Srndaljem Hranićem i despotom Đurađem Brankovićem, a ušao u sukob sa kraljem Tvrtkom II. Zlatonosovići su bili za uplitanje srpskog despota u bosanske stvari, što je kralju smetalo. On se okomio na Zlatonosoviće koji su se bili osilili i počeli kralja ignorisati. „U jesen 1430., kralj je čak napao Zlatonosoviće. 22. novembra izjavljivala je Dubrovačka republika svoje saučešće Srndalju. Ovaj sukob se razvio u pravi rat kada je ubijen vojvoda Vukašin Zlatonosović.“⁴⁷ Nakon ovog događaja Zlatonosovići nestaju sa političke scene srednjovjekovne bosanske države. Očigledno je da je vojvoda Vukomir zbog neposluha stradao u sukobu sa kraljem Tvrtkom II. Zlatonosovići su bili ugledna feudalna porodica koji su Zvornik učinili važnim gradom

⁴² V. Ćorović, *nav. djelo*, str. 417.

⁴³ M. Dančić, *nav. djelo*, str.39-40.

⁴⁴ Đ. Mazalić, *nav. rad*, str. 79.

⁴⁵ E. Mutapčić, *nav. rad*, str. 21.

⁴⁶ M. Dančić, *nav. djelo*, str. 40.

⁴⁷ V. Ćorović, *nav. djelo*, str.440-441.

srednjovjekovne bosanske države. Svojom umješnom politikom stekli su ugled i poštovanje, te su bili važni sudionici u svim događajima početkom XV. Svoj ugled i vlast su učvršćivali između ostalog i ženidbenim vezama. Ipak, nestali su sa političke scene srednjovjekovne bosanske države zbog precjenjivanja vlastite snage u sukobu sa vladarom.

3. Okolina Zvornika u srednjem vijeku

Pored Zvornika u njegovoj blizini se razvilo još nekoliko važnih naselja. Tragove života i ostatke djelovanja srednjovjekovnog čovjeka možemo vidjeti u bližoj i široj okolini Zvornika.

3.1. Kušlat

Najvažnija utvrda sa podgrađem bio je „Kušlat ili Kučlat stajaše skoro na okomitoj, sto metara visokoj stijeni iznad ušća Jadrta u Drinjaču, gdje mu se još podor vidi. Prvi put se spominje 1345, a njegovo predgrađe Podkučlat 1396, kao trg nadaleko poznat s dubrovačkom kolonijom.⁴⁸

Mihailo Dinčić poriče tvrdnju Jiričeka da je Kušlat važan trg i nadaleko poznata dubrovačka kolonija. Međutim ne poriče prisustvo dubrovačkih zlatara u Kušlatu 1346, a godine 1363. godine prisustvo zlatara iz Kušlata u Dubrovniku.⁴⁹ Nije jasno da li se radi o Dubrovčaninu ili zlataru iz reda bosanskog stanovništva.

Kušlat je početkom XV stoljeća bio pod vlašću Hrvoja Vukčića. Za rata kralja Sigismunda protiv Stjepana Ostoje predao ga je herceg Hrvoje ugarskoj vojsci početkom 1410.⁵⁰

O trgovačkoj i strateškoj važnosti Kušlata govori podatak da su dubrovčani imali svog stalnog konzula. Uska veza između Kušlata, Podkušlata i Srebrenice je primjetna. Dubrovčani su imenovali jednog konzula u oba grada.⁵¹ Vjerovatno zbog strateškog značaja u eksploataciji i transportu prirodnih bogastava Srebrenice, Podkušlat predstavlja značajno mjesto za dubrovačke trgovce. Kako je nastao naziv toponima, grada i naselja trgovaca teško je odrediti, s obzirom da ne postoje pouzdani historijski izvori. Postoji nekoliko različitih mišljenja. Preovladava mišljenje da je dobio naziv po rodu Kučlatovića, koji vode porijeklo iz Podrinja, a Nikola Kučlatović se spominje kao dvorski knez kralja Ostoje (1417.)⁵² godine. Drugo mišljenje je da je ovom gradu ime dalo muslimansko pleme Kazara - Kalisije. Naziv Kušlat se spominje u osmanskim izvorima, a „kuš“ na turskom znači „ptica“, a „lat“ „gnijezdo“. Ovo

⁴⁸ H. Kreševljaković, *nav. djelo*, str. 13..

⁴⁹ M. Dinčić, *nav. djelo*, str. 35..

⁵⁰ M. Dinčić, *nav. djelo*, str. 35.; H. Kreševljaković, *nav. djelo*, str. 13

⁵¹ A. Uzunović, *nav djelo*, str. 228.

⁵² Hifzija Suljić, *Sabrani tekstovi knjiga II, Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini*, Zvornik – Tuzla, 20017. Str. 13.; M. Vego, *nav. djelo*, str. 66.

nije samo pjesnički dojam Aljoše Musića, nego može biti motiv Osmanlijama da ime Kušlat jezički prilagode svojoj lingvistici.

Pored uske pješačke staze do Kušlata postoji nepokretna srednjovjekovna stolica. Ova stolica ne nalazi se u evidenciji kod Šefika Bešlagića.⁵³ Stolica je jednostavna i ne postoje nikakvi likovni ukrasi.

3.2. *Okolina Zvornika u srednjem vijeku*

Pored Kušlata utvrđeni grad u blizini Zvornika bio je Perin. Nalazi se lijevoj obali rijeke Drinjače. Iz grada Perina je vodila cesta za Zvornik i Podrinje. Imao je je ulogu karavanske stanice i raspolagao sa dva staništa. Gospodar grada 1444. godine bio je Tvrtko Stančić. Moguće je da je pripadao župi Birač koja je, vjerovatno, postojala u Srednjem vijeku.⁵⁴ Stančići su jedna od važnijih vlastelinskih porodica u bosanskom srednjem Podrinju, a ojačali su nakon nestanka Zlatonosovića. Zabilježeno je da su dubrovačke karavane zastajale pod ovim gradom u proputovanju prema zemljama Đurađa Brankovića.⁵⁵ Ovu porodicu je kralj Tomaš 1458. nagradio za vjernost nakon zauzimanja Srebrenica.

Pored utvrda na području Zvornika su očuvani brojni stećci. U Arheološkom leksikonu su evidentirani sljedeći lokaliteti srednjovjekovnih nekropola: Begova njiva i Glavica u Jusićima, Gluvica u Kučić Kuli, Jasenica, Korduni u Glumini, Kosa u Askićima, dvije nekropole u Kozluku, Mramor u Rastošnici, Mramor – Mujevine u Skočiću, nekropola u Malešićima, Mramorje 1 u Boškovićima, Mramorje u Glumini, Mramorje u Kitovnicama, Novo selo - srednjovjekovna nekropola u Skočiću, srednjovjekovna nekropola u Seferovićima, Zagrobnica u Sapni.⁵⁶

Na području Kamenice registrirane su nekropole na Leminom brdu, Vlagije i Ganića mezarje, te u Donjim Maskalićima.⁵⁷

I područje Snagova i okoline je bogato stećcima. Najznačajnija je nekropola na Okruglici u Donjem Snagovu. Jedan od stećaka iz ove nekropole sa bogato ukrašenim ornamentima nalazi se u atrijumu Muzejske zbirke u Zvorniku. Na području Glumine postoje nekropole na Gaju (Pargani) u Kordunima i na Kozjaku (između Gajeva i Arnauta).⁵⁸

Na području današnje općine Sapna ima nekoliko lokaliteta na kojima se nalaze stećci, a to su: lokalitet Mramorje u Handelićima, lokalitet Sječa (Pasiji grobovi) u Međeđi, lokalitet Zagrobnice i Gaj u Gornjoj Sapni, lokaliteti Mramor,

⁵³ O kamenim stolicama vidjeti: Šefik Bešlagić, *Kamene stolice srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1985.

⁵⁴ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk – postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1959. str. 171.; M. Vego, *nav. djelo*, str. 90.

⁵⁵ M. Dančić, *nav. djelo*, str. 43.

⁵⁶ *Arheološki leksikon* str. 80-99.

⁵⁷ Dževad Tosunbegović, *Kamenica i Glodi – monografija*, Zvornik, 2009. str. 195-196.

⁵⁸ Dževad Tosunbegović, *Snagovo i okolina kroz vijekove*, Zvornik, 2010. str. 120-125.

Herići i Krčevine u Rastošnici i dva lokaliteta u Zaseoku.⁵⁹

Osim stećaka locirani su arheološki ostaci srednjovjekovnih grobalja i nadgrobnih spomenika. Takođe postoji i nekoliko gradina. Sve ovo ukazuje da je područje Zvornika u srednjem vijeku bilo dobro naseljeno.

ZAKLJUČAK

Prirodna bogatstva, strateški položaj su učinili da Zvornik i njegova okolina budu naseljeni u srednjem vijeku. Nanepristupačnom terenu je sagrađen utvrđeni grad. Njegovi bedemi i zidene su dograđivani stoljećima kako bi štitiio njegove gospodarima od neprijateljske vojske.

Rasprostarnjeno je mišljenje da je grad nastao u prvoj polovini XIV stoljeća, a ime dobio po usamljenom zvoniku koji je dugo bio orijentir stanovništvu ovog dijela Bosne. Tvrđava se sastoji iz donjeg, srednjeg i gornjeg grada. Najprije je izgrađen srednji, a potom i gornji grad, a međusono su bili povezani. Gornji grad je imao sve što su srednjovjekovni gradovi posjedovali za normalan život, odbranu i eventualnu opsadu. Odlukom komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine Zvornik stekao status nacionalnog spomenika.

Uz utvrdu se razvijalo podgrađe Podzvonik koje je bilo nosilac privrednog razvoja. Tokom druge i treće decenije XV stoljeća se razvilo važno trgovište. Ustalila se snažna dubrovačka kolonija sa trgovcima i zanatlijama. Zvornik je bio važan izvozno-uvozni centar roba koje su bile tražene u tom periodu. Trgovalo se u Zvorniku, ali se roba preko Zvornika transportovala prema Ugarskoj, Dubrovniku, području današnje Srbije i dolinom Spreče na zapad. Uz dubrovačke trgovce i zanatlije stasali su i domaći, te se uključili u privredni život ovog područja. U to vrijeme je u Zvorniku izgrađena katolička crkva, dok za sakralne objekte drugih vjerezakona nemamo pouzdane podatke.

Zvornik je zbog svoje strateške važnosti bio zanimljiv. Za njega su osim bosanskih vladara interes pokazivali još Mađari i Srbi. U bremenitim vremenima politikom održavanja dobrih odnosa sa vladarima i vlastelom grad su vodili članovi porodice Zlatonosović. Na kraju je porodica nestala sa političke scene u sukobu sa kraljem Tvrtkom II. U to vrijeme je Zvornik bio manje važan u ekonomskim tokovima, ali je i dalje imao stratešku važnost. Duži period srednjeg vijeka Zvornik je bio u sastavu srednjovjekovne bosanske države.

Tokom srednjeg vijeka u okolini Zvornika se odvijao i razvijao život. Stanovnici tog perioda su ostavili tragove koji su razasuti ovim prostorom. Najznačajnija naselja su gradovi Kušlat i Perin. Kušlat je imao važnu ekonomsku poziciju, a Perin političku.

Okolina Zvornika je bogata nekropolama stećaka, gradina, nadgrobnih spomenika i srednjovjekovnih grobalja. Bogatstvo ostataka materijalne kulture svjedoči o zanimljivoj prošlosti ovog grada i njegove okoline.

⁵⁹ Jusuf Omerović i Munir Kahrmanović, Očuvanje nekropole stećaka u Sapni, *Baština sjeveroistočne Bosne br. 5, Tuzla, 2012, str. 27.*

IZVORI I LITERATURA

Objavljeni izvori:

1. *Službeni glasnik BiH, broj 84/05*

Knjige:

1. *Arheološki leksikon*, Sarajevo, 1988.
2. Bojić Mehmedalija, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo, 2001.
3. Ćirković Sima, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd, 1964.
4. Ćorović Vladimir, *Historija Bosne*, Beograd, 1940.
5. Dančić J. Mihailo, *Za istoriju rudarstva u srednjovjekovnoj Srbiji i Bosni I deo*, Beograd, 1955.
6. Hudović Mehmed, *Zvornik slike i bilješke iz prošlosti*, Tuzla, 1991.
7. Imamović Mustafa, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2003
8. Klaić Nada, *Srednjovjekovna Bosna – politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377)*, Zagreb, 1994.
9. Kovačević - Kojić Desanka, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978.
10. Kovačević - Kojić Desanka, *Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV-XV vijek)*, Beograd, 20017.
11. Kovačević Desanka, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo, 1961,
12. Kreševljaković Hamdija, *Stari bosanski gradovi*, Sarajevo, 1978.
13. Redžić Husref, *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2009.
14. Suljkić Hifzija, *Sabrani tekstovi knjiga II, Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini*, Zvornik – Tuzla, 20017.
15. Šabanović Hazim, *Bosanski pašaluk – postanak i upravna podjela*, Sarajevo, 1959.
16. Tosunbegović Dževad, *Kamenica i Glodi – monografija*, Zvornik, 2009.
17. Tosunbegović Dževad, *Snagovo i okolina kroz vijekove*, Zvornik, 2010
18. Uzunović Alija, *Zvornik – historijska monografija*, Tuzla, 2010.
19. Vego Marko, *Naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1957.

Članci:

1. Kovačević - Kojić Desanka, Zvonik (Zvornik) u srednjem vijeku, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine XVI*, Sarajevo, 1965., 19-35.
2. Kreševljaković, Hamdija, Stari bosanski gradovi, *Naše starine I*, Sarajevo, 1953., 7-45.
3. Mazalić Đoko, Zvonik (Zvornik) stari grad na Drini, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, sveska X*, Sarajevo, 1955., 73-116.
4. Mazalić, Đoko, Zvornik (Zvornik) stari grad na Drini (Kraj), *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine n.s., sv. XI*, Sarajevo, 1956, 97-118.
5. Mrgić Jelena, Župe i naselja „zemlje“ Usore, *Jugoslovenski istorijski časopis, godina XXXIII br. 1-2*, Beograd, 2000.
6. Mutapčić Edin, Zvornik i okolina u srednjem vijeku upravno-političke prilike, *Zbornik radova Zvornik kroz stoljeća*, Zvornik, 2012., 13-33.
7. Omerović Jusuf i Kahrimanović Munir, Očuvanje nekropole stećaka u Sapni, *Baština sjeveroistočne Bosne br. 5*, Tuzl